

## فهرست نویسی منابع اینترنتی

### بررسی مسائل فهرست نویسی منابع اینترنتی در ارائه دستنامه پیشنهادی برای کتابخانه های ایران

(پایان نامه کارشناسی ارشد)

دانشجو: محسن حاجی زین العابدینی

استاد راهنما: دکتر رحمت الله فتاحی

استاد مشاور: فاطمه (بهار) رهادوست

تهران: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران،

دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی

سال ۱۳۸۱

○ عبدالرضا نوروزی چاکلی

عضو هیات علمی دانشگاه شاهد

مرتبط در سریع ترین زمان ممکن برای کاربر مناسب است. کتابداران و اطلاع رسانیان سال هاست در زمینه سازماندهی اطلاعات (فهرست نویسی و نمایه سازی و رده بندی) فعالیت فکری و عملی دارند و تجربیات فراوان و مناسبی جهت سامان دهی منابع اطلاعات و حل مشکلات کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی اندوخته اند. یکی از راهکارهای جلوگیری از مشکلات پدید آمده در زمینه جستجو و بازیابی اطلاعات در اینترنت استفاده از این تجربیات ارزنده است. تولیدکنندگان اطلاعات، طراحان صفحات و موتورهای کاوش اینترنت می توانند با بهره گیری از شیوه های سازماندهی اطلاعات که توسط کتابداران به کار گرفته شده راهبردی سازنده در دسترسی به اطلاعات از طریق اینترنت ارائه کنند.

با توجه به مطالب ذکر شده در بالا یکی از راهکارهای پیشنهادی جهت بهینه سازی ذخیره و بازیابی اطلاعات در اینترنت، فهرست نویسی منابع اینترنتی است، در این روش با رویکردی کتابداران به منابع و سایت ها نگاه می شود و روش های بازیابی اطلاعات در اینترنت نیز براساس تجربیات چند ساله در پاسخگویی به کاربران کتابخانه طراحی می شود. بنابراین از آنجایی که شیوه های کنونی نمایه سازی اطلاعات که اساس کار موتورهای کاوش اینترنت قرار گرفته، نیازهای کار برای این پدیده رو به گسترش را برآورده نمی سازد و با توجه به اینکه عدم بکارگیری راهکارهای صحیح و مناسب جهت سازماندهی اطلاعات

تاکنون درباره اینترنت، مقالات و کتاب های فراوانی، عمدتاً در خود اینترنت، منتشر شده که نشانگر اهمیت و نقش آن در زندگی کنونی ماست. مطالعه این منابع ما را با دو دیدگاه متفاوت درباره اینترنت مواجه می سازد. دیدگاه اول بسیار مثبت و اغراق آمیز است تا جایی که کلید حل تمام مشکلات را در اینترنت جستجو می کند. مرور منابع و نوشتارهای موجود در مورد اینترنت و تعریف و تمجیدهای فراوان از آن در اکثر متون شاهد این مدعا است.

دیدگاهی دیگر که واقعی تر به موضوع می نگرد معتقد است مشکلات فراوانی در زمینه هایی همچون سازماندهی، جستجو و بازیابی اطلاعات در اینترنت وجود دارد که مقالات فتاحی (۱۳۷۸)، ویلیام کتز (۱۹۷۷)، شلیکتینگ و نیلسن و دانیل، حاکی از این دشواری ها است.

مسائل و مشکلات اینترنت که از آنها سخن گفته می شود و اکنون توجه متخصصان را به خود معطوف داشته، حول محور جستجو و بازیابی اطلاعات در اینترنت و به ویژه معضلات بازیابی مطالب بسیار زیاد و نامرتبط آن دور می زند (فتاحی، ۱۳۷۸). در حال حاضر روش های طراحی صفحات و سازماندهی اطلاعات در اینترنت به گونه ای است که در یک جستجوی ساده تعداد بسیار زیادی منبع مرتبط یا نامرتبط بازیابی می شود و این امر در تضاد با هدف اصلی ذخیره و بازیابی اطلاعات، «یعنی» دستیابی به بیشترین اطلاعات



فهرست‌نویسی منابع اینترنتی فارسی و در حقیقت رسیدن به الگوی است که کتابخانه‌ها بتوانند براساس آن، پس از انتخاب منابع اینترنتی، آنها را به نحو مناسب سازماندهی کرده و دسترسی‌پذیر سازند.

این پژوهش را آن دسته از سایت‌های اینترنتی فارسی که معیارهای مورد نظر پژوهشگر را دارا می‌باشند تشکیل می‌دهد. بر این اساس اطلاعات مورد نشر از طریق جستجو زیر کلید واژه «ایران» در موتور جستجوی Google و تطبیق نتیجه جستجو با معیارهای تدوین شده مورد نظر گردآوری شده و پس از تحلیل و بررسی، هر یک از این سایت‌ها متناسب با اهداف، سوالات و روش پژوهش مورد استنتاج قرار گرفته است. از جمله عمده‌ترین محدودیت‌های عنوان شده در تحقیق حاضر نیز می‌توان به نبودن موضوع و محدود بودن تعداد پیشینه‌هایی که به ارائه تصمیمات و راهکارهای جدی و مناسب در این زمینه، پرداخته باشند. عدم امکان دسترسی به اطلاعات موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی به دلیل در اختیار نداشتن کارت اعتباری و همچنین عدم هماهنگی قلب بسیاری از اطلاعات دریافتی از موسسات بین‌المللی فهرست‌نویسی با نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای داخلی اشاره کرد.

بر همین اساس محقق پس از ذکر توجهاتی که ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوا آمریکا به فهرست‌نویسی منابع الکترونیکی میبذول داشته است به ارائه نتایج کلیه مقالات و استانداردهای بین‌المللی مرتبط داخل و خارج و همچنین معرفی طرح‌های گسترده

اینترنت علاوه بر اتلاف وقت زیاد، علاقه‌مندان را از دستیابی به منابع مفید محروم می‌کند، باعث شده تا محقق این پایان‌نامه بررسی کارهای صورت گرفته در این زمینه و ارائه راهکارهای عملی مناسب در این راستا را در دستور کار خود قرار دهد.

از جمله مشکلات دیگری که باعث شده تا پژوهشگر به این موضوع هدایت شود مشکلات موتورهای کاوش در استخراج منابع فارسی اینترنتی و همچنین عدم آشنایی طراحان این منابع با روش کار موتورهای کاوش بسیاری از منابع فارسی و توجه نکردن آنان به گنجاندن اطلاعات کلیدی این منابع در مناطقی که موتورهای کاوش به استخراج و نمایه‌سازی اطلاعات می‌پردازند می‌باشد.

محقق که هم‌اکنون عضو هیات علمی و معاون مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی وزارت جهاد کشاورزی می‌باشد، عمده‌ترین سابقه فعالیت تخصصی چند سال گذشته خود را در حوزه سازماندهی اطلاعات سپری نموده است، لذا به نظر می‌رسد که دارا بودن تخصص و عهده‌دار مسئولیت مستقیم عملیات فهرست‌نویسی، رده‌بندی و نمایه‌سازی منابع اطلاعاتی، وی را از صلاحیت لازم برای پرداختن به مسائل نوین سازماندهی منابع اینترنتی برخوردار ساخته و او را در دستیابی به اهداف پژوهش یاری رسانیده است.

هدف از این پژوهش که با روش کتابداری و از نوع توسعه‌ای به انجام رسیده بررسی و تحلیل آخرین فعالیت‌ها و تحقیقات در زمینه سازماندهی اطلاعات در اینترنت و ارائه یک الگوی مناسب برای

روش‌شناسی مربوط به تحقیق خود، معیارهایی را که برای گردآوری اطلاعات در نظر گرفته است مورد اشاره قرار داده است.

فصل پنجم به تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه یافته‌های تحقیق می‌پردازد. به عبارت دیگر در این فصل که بخش اصلی پژوهش به حساب می‌آید، ارزیابی میزان بکارگیری عناصر ابرداده‌ای در منابع اینترنتی فارسی، دستنامه فهرست‌نویسی منابع اینترنتی، کاربرد ورود اطلاعات کامپیوتری و نمونه‌ای از سایت‌های فهرست‌نویسی شده با استفاده از دستنامه و کاربرد فهرست‌نویسی منابع اینترنتی ارائه می‌شود. در بین سایت‌های برگزیده که در فصل حاضر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته می‌توان سایت‌های برخی از کتاب‌ها و مراجع اسلامی، روزنامه‌ها، سازمان‌های علمی و فرهنگی، دانشگاه‌ها، نهادها و وزارتخانه‌ها و برخی شرکت‌ها را ملاحظه نمود.

در فصل پایانی نیز خلاصه یافته‌ها، نتیجه‌گیری و پیشنهادات پژوهشی براساس پرسش‌های اساسی تحقیق آورده شده است. از مهمترین یافته‌های تحقیق حاضر می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. مهمترین دلایل فهرست‌نویسی منابع اینترنتی عبارتند از مسائل و مشکلات جستجو و بازیابی اطلاعات در اینترنت از طریق موتورهای کاوش، توانایی‌ها، مزایای فهرست‌های کتابخانه‌ای در سازماندهی اطلاعات و حل مشکلات جستجو و بازیابی اطلاعات، فراهم‌آوری امکان دسترسی به منابع ارزشمندی که به طور روزافزون به اینترنت افزوده می‌شود و کتابخانه هزینه کمی برای تهیه آنها پرداخت می‌کند و ایجاد و گسترش کتابخانه‌های دیجیتالی.

۲. بررسی‌های تحقیق‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که به موازات تلاش متخصصان رایانه و اینترنت برای حل این معضل، کتابداران و اطلاع‌رسانان نیز کوشش‌هایی را آغاز کرده‌اند تا توانمندی خود را در این مقوله نمایان سازند. عمده‌ترین این تلاش‌ها توسط مراکز و کتابخانه‌های بزرگی همچون او.سی.ال.سی. و کتابخانه کنگره آمریکا و در قالب طرح‌هایی همچون اینترنت، سی. آی. آر. پی، کورک و کانسر می‌باشد.

۳. در خصوص روش‌های سازماندهی اطلاعات در اینترنت، بررسی‌های به عمل آمده در تحقیق حاضر نشان می‌دهد که دو روش مهم برای سازماندهی اطلاعات در اینترنت وجود دارد که عبارتند از: الف: ایجاد پیشینه‌های کتابشناختی با استفاده از قواعد عام فهرست‌نویسی و قواعد خاص منابع اینترنتی (روش کلاسیک فهرست‌نویسی و رده‌بندی)

ب: ایجاد پیشینه‌های کتابشناختی با استفاده از روش‌های ابردادها

۴. نتایج بررسی‌های انجام شده در پژوهش حاضر نشان می‌دهد که روش سازماندهی ابرداده‌ای علیرغم مزایای فراوان برای منابع

فهرست‌نویسی منابع اینترنتی همچون «طرح اینترنت»، «طرح سی. آی. آر. پی» و «طرح کورک»، که تا زمان انجام این تحقیق به اجرا درآمده‌اند به عنوان پیشینه پرداخته است.

فهرست‌نویسی منابع اینترنتی در این طرح‌ها عمدتاً به صورت خودکار بر مبنای استانداردهای ابرداده‌ای انجام می‌پذیرد. همچنین از بررسی پیشینه‌های مزبور چنین برمی‌آید که علیرغم جدید بودن فهرست‌نویسی منابع اینترنتی، مطالعات و پژوهش‌های زیادی در این زمینه صورت گرفته است. طرح‌های تحقیقاتی متنوع و فراوانی توسط مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های بزرگ در آمریکا، اروپا و استرالیا در این خصوص به اجرا درآمده که هر یک به جنبه‌ای از موضوع پرداخته‌اند و گرچه برخی از آنها دربردارنده اطلاعاتی موازی‌اند، اما همه آنها در کل در جهت تکمیل همدیگر گام برداشته‌اند. در یک جمع‌بندی کلی در این خصوص می‌توان اذعان داشت که در زمینه فهرست‌نویسی منابع اینترنتی، پژوهش یا نوشته‌ای که مشخصاً به رویکرد مورد نظر تحقیق بپردازد وجود نداشت و پژوهش‌های صورت گرفته مرتبط نیز کلاً در خارج از ایران بوده است و پیشینه‌های داخلی هر یک به بخش یا جنبه‌ای از مسائل مرتبط با این پژوهش پرداخته‌اند.

در فصل سوم پایان‌نامه، به بررسی تحلیلی موضوع و ضرورت پژوهش در آن پرداخته شده است. در این فصل همه راهکارهای موجود در زمینه روش‌های مختلف سازماندهی اطلاعات بررسی شده و معایب و محاسن هر یک جهت ارائه یک الگو که روشی مناسب و منطبق با ویژگی‌های منابع زبان فارسی باشد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بر این اساس ابتدا به مسئله فهرست‌های کتابداری و روند رایانه‌ای شدن آنها اشاره شده و در ادامه به تاثیر اینترنت بر روند سازماندهی اطلاعات در کتابخانه‌ها، روش کار موتورهای کاوش در سازماندهی منابع، مشکلات مربوط به جستجو و بازیابی اطلاعات در موتورهای کاوش و دلایل به وجود آمده آنها، استفاده از طرح‌های رده‌بندی در سازماندهی منابع اینترنتی، مهار واژگانی در اینترنت، مشکلات فهرست‌نویسی منابع اینترنتی و ارائه راهکارهایی برای هر کدام، ابردادها و نقش آنها در فهرست‌نویسی منابع اینترنتی، استاندارد Z ۳۹/۵۰ برای جستجو و بازیابی اطلاعات مارک و نهایتاً مدیریت فهرست‌نویسی منابع اینترنتی پرداخته شده است. محقق دلیل اصلی گنجاندن مباحث فصل سوم را آشنا نمودن ذهن خواننده با مفاهیم و موضوعات وابسته و ایجاد یک پیش‌زمینه برای وارد شدن به موضوع اصلی و خلق تصویری روشن از سازماندهی اطلاعات در اینترنت می‌داند.

در فصل بعدی پژوهش به روش پژوهش و گردآوری اطلاعات پرداخته شده است. محقق در این فصل علاوه بر پرداختن به مسائل

اقصی نقاط جهان همواره بررسی‌ها و پژوهش‌هایی در جهت ارائه راهکارهایی عملی برای رفع این مسائل به انجام رسیده اما شاید تحقیق حاضر نخستین تحقیق جدی باشد که در ایران به این امر می‌پردازد و فهرست‌نویسی منابع اینترنتی را به طور عام و فهرست‌نویسی منابع اینترنتی فارسی را به طور خاص مورد نظر قرار می‌دهد. بر این اساس تحقیق حاضر در نوع خود منحصر به فرد بوده و از نظر روش گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌تواند راهگشای تحقیقات بعدی که در این خصوص به انجام می‌رسد باشد. از نکات قابل ذکر در این تحقیق می‌توان به ارائه راهکاری نهایی در خصوص فهرست‌نویسی منابع اینترنتی فارسی و پیشنهاد عدم استفاده از ابردادها برای فهرست‌نویسی این نوع منابع و همچنین تدوین طرح ابردادهای مناسب برای منابع اینترنتی فارسی اشاره کرد. همچنین از منظری دیگر می‌توان ادعان داشت که این پژوهش باب جدیدی را پیش روی متخصصان سازماندهی در کشور گشوده و آنان را به موضوعات خاص‌تر و نوین‌تری که شاید سوالات زیادی را از ذهن آنان پاک کرده و اطلاعات در عین حال پرسش‌های بسیار دیگری که خود می‌تواند سرمنشأ تحقیقات جدی‌تر و دامنه‌دارتری باشد را برای آنان به ارمغان بیاورد هدایت می‌کند.

#### منابع:

۱. فتاحی، رحمت‌الله، ۱۳۷۸. «اینترنت در سازماندهی اطلاعات، فهرست‌نویسی و رده‌بندی»، در اینترنت: جنبه‌های نظری و کاربردی آن در کتابخانه‌ها، مراکز آموزشی و تحقیقاتی. تهران: کتابدار، ص ۱۸۱-۱۶۶.
2. Katz, William. Introduction To Reference Work, Chapter 9: Internet And Reference Services. New Tark: Megraw Itiu, 1997, 107
3. Schichting, Carsten Erik Irilsen. Signal Detectiin Analysis of www Search Engihes. (online)
۴. دانیل، هیتر (۱۳۷۹). «فهرست‌نویسی منابع اینترنت»، ترجمه اعظم صنعت‌جو. پژوهشنامه اطلاع‌رسانی. س. سوم، ش. دهم، (خرداد): ص. ۸-۶

#### پی نوشت:

- 1- Katz
- 2- Schlichting&Nilsen
- 3- Heather Daniel

فارسی مناسب نیست و بهترین روش سازماندهی برای منابع اینترنتی فارسی، سازماندهی این منابع با روش فهرست‌نویسی است. ۵. از دیگر یافته‌های قابل ذکر این تحقیق در خصوص مسائل و مشکلات عمده فهرست‌نویسی منابع اینترنتی است. که در مجموع محقق عمده‌ترین این مشکلات را به دلیل نبودن موضوع می‌داند و معتقد است که با گذر زمان طبیعتاً راه حل‌های بیشتری و مناسبتری برای رفع این مشکلات ارائه خواهد شد.

۶. در این پژوهش، متناسب با وضعیت حال حاضر منابع اینترنتی فارسی، دستنامه‌ای تدوین شده که قواعد ارائه شده در آن برای فهرست‌نویسی منابع اینترنتی فارسی بکار می‌رود. این دستنامه با استفاده از قواعد فهرست‌نویسی انگلو امریکن، قواعد به کار گرفته شده در طرح‌های فهرست‌نویسی منابع اینترنتی و الکترونیکی، اصول و قواعد فهرست‌نویسی منابع فارسی و نمونه‌های منابع اینترنتی فهرست‌نویسی شده تهیه شده است. همچنین جهت ورود اطلاعات کامپیوتری منابع اینترنتی فارسی نیز کار برگه‌ای بر اساس فیلدهای اطلاعاتی موجود در منابع اینترنتی، دستورالعمل‌های دستنامه، نمونه‌های مورد استفاده در طرح‌هایی چون اینترنتک و رهنمودهای مارک و فیلدهای اطلاعاتی در راهنمای نرم‌افزار مارک‌ایت طراحی شده است.

از مهمترین پیشنهادات تحقیق حاضر نیز می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. تدوین استاندارد انتشار صفحات اینترنتی در اختیار قرار دادن آنها به دست عموم.
۲. قرار دادن این استاندارد به همراه شیوه فهرست‌نویسی منابع اینترنتی در سرفصل دروس سازماندهی دانشگاه.
۳. تلاش کتابخانه ملی در تشکیل کمیته‌ای برای تدوین و انتشارات استانداردهای ابردادهای برای منابع فارسی.
۴. حرکت نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای ایران در ایجاد پیشینه‌های کتابشناختی برای منابع اینترنتی
۵. طراحی موتور کاوش که قادر به بازیابی منابع اینترنتی فارسی باشند.

#### کلام آخر:

کتابداران و اطلاع‌رسانان بنا به وظایف تخصصی خود همواره درصدد تدوین شیوه‌ها و به کارگیری ابزارهایی برای به کنترل درآوردن منابع اطلاعاتی هستند. آنچه در دهه گذشته ذهن کتابداران را به خود مشغول داشته است.

بحث آینده سازماندهی و تغییر قالب منابع اطلاعاتی و چگونگی سازماندهی، دسترسی و اشاعه این نوع منابع بوده است. هرچند در